

Waar komt de naam Kerkelanden vandaan?

ANTON KOS

Waar komt de naam Kerkelanden vandaan?

ANTON KOS

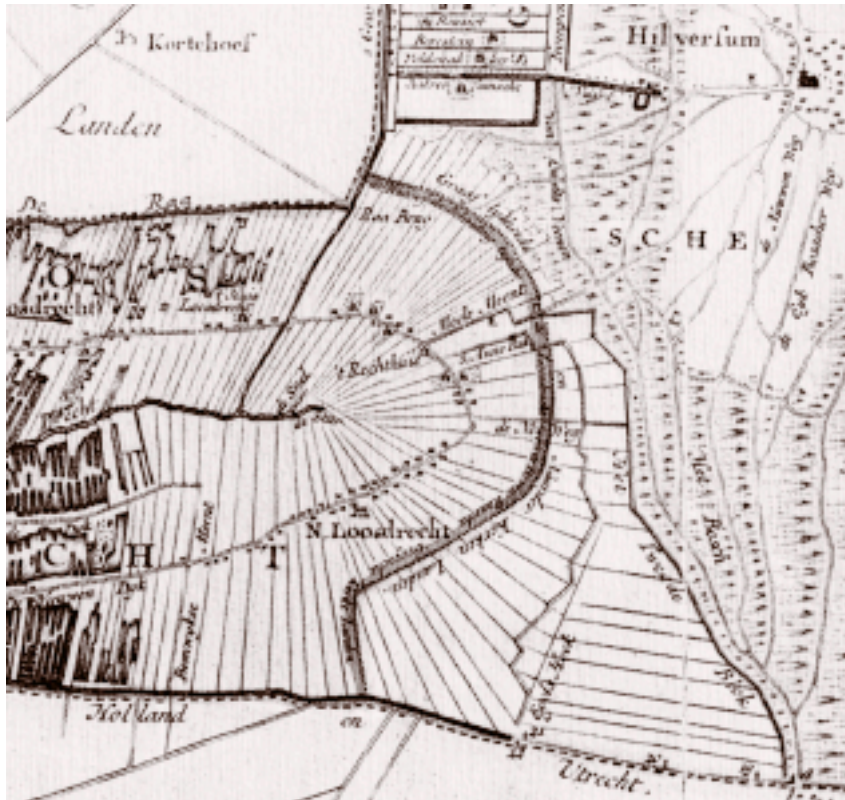
Hoewel heden ten dage de wijk Kerkelanden een duidelijk Hilversumse signatuur heeft en iedereen bij de naam Kerkelanden aan Hilversum denkt, is dat niet altijd het geval geweest. Het naburige Loosdrecht en het iets verdere Naarden speelden een belangrijke rol in de afbakening van het gebied en zelfs in de benaming. In het algemeen betekent een veldnaam als Kerkelanden ‘landen behorend tot het bezit van een kerk’.¹ En het gaat hier om landen van de kerk van Naarden, niet van die van Hilversum.

Uit het grondbezit van kerken, kloosters en vicariaten zijn veel oude veldnamen van voor de Hervorming te verklaren. Jongere namen weerspiegelen juist het grondbezit van de Hervormde kerk. In het geval van de Hilversumse Kerkelanden hebben we het over een veldnaam die de situatie voor de Reformatie weergeeft. In het bijzonder ging het niet om het bezit, maar om de opbrengsten. Het kwam veel voor dat de opbrengst van gronden of een deel ervan besteed werd voor een bepaald doel.² En dat is ook hierop van toepassing.

De grote kerk van Naarden brandde in 1481 geheel af. Een ramp voor de stad en de parochianen, immers het huis van God bood ruimte aan de zo belangrijk geachte eredienst. Vandaar dat rap werd overgegaan tot de herbouw. Ook toen ging dat niet voor niets. De stad en de dorpen van Gooiland – kennelijk was de kerk van Naarden belangrijk voor de gehele regio – besloten daaraan bij te dragen in de vorm van een schenking van zekere gronden tegen Loosdrecht aan gelegen. In een briefje uit 1639, gevonden tussen paperassen die zich bevonden in de Sint Vituskerk te Naarden, wordt bovenstaande als volgt vermeld:

*‘Tis meede waaragtig, hoe dat in den jaare 1481 de kercke tot Naarden afgebrand is, alsoo dat de stee-
de met de dorpen tot opbouwinge van de voorsz. kerke gegeven hebben zekere veenen en vullingen,
leggende in de jurisdictie van Gooyland, omtrent 200 roeden van de weg tot Loosdrecht, in getaale
groot omtrent 240 morgen.’³ Mits conditie, dat de kerkmeesteren altijd in der tijd zijne Majesteit ge-
houden zijn te betaalen den VIIIen 1 penn., en word alsnog betaald uit de voorsz. vullingen’.⁴*

Een vulling is uitgegraven stuk veen, turf dus, waarin weer aarde is gestort; ook bekend als ‘onlanden’. Deze vullingen waren dus een schenking aan de kerk van Naarden, door Stad en Lande van Gooiland of Gooise marke of erfgooiersorganisatie. De kerk van Naarden heeft de vullingen lange tijd in bezit gehad en daarvan de vruchten geplukt. Een groot deel of zelfs het geheel werd door de kerkmeesters verpacht aan Loosdrechtse boeren. De inwoners van het Gooi, alsmede de Loosdrechters en waarschijnlijk ook de kerkelijke administrateurs, gingen die gronden in de loop van de tijd duiden als ‘de landen van de kerk Naarden’ of-

Fragment van de 'Nieuwe kaart van het Baljuwschap van Gooiland, de Loosdrecht, Mynden, Hollandsch Loenen en Weesperkarspel' uit: *Den Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden uitgegeven door Isaak Tirion te Amsterdam, 1750. Rondom de grens met Loosdrecht staat 'Graaflijkheids en Naarder Kerken Landen'. Hieruit blijkt te meer dat de huidige wijk Kerkelanden slechts een klein deel van de aan de kerk van Naarden in gebruik gegeven gronden is. Goed te zien zijn de langgestrekte, eerst verveende en later in cultuur gebrachte percelen liggend vanaf de dijk van Loosdrecht over de grens met het Gooi.*

wel 'Kerkelanden'. Het was, zoals gezegd, een goed gebruik om gronden waarvan een godshuis de inkomsten ontving zo te noemen.

Maar hoe groot is dat gebied nu geweest of waarover hebben wij het precies? De vraag rijst of de vullinglanden die uiteindelijk binnen de Loosdrechtse grenzen kwamen te liggen, tot de oorspronkelijke Kerkelanden – dat wil zeggen tot de 240 morgen – hebben behoord. Daartoe dienen we de perikelen tussen de Loosdrechters en de Gooiers op een rij te zetten.

In de Middeleeuwen en vlak erna werd er voortdurend gesteggeld over Gooise of aan het Gooi grenzende grond, zoals de vullinglanden. Al voor de schenking aan de kerk van Naarden in 1481 hebben de Gooise markegenoten de veengronden aan Loosdrechters verpacht t.b.v. het turfsteken. Na het afgraven van de turf vielen de gronden weer aan het collectief toe. De grond werd in de loop van de vijftiende eeuw opnieuw aan Loosdrechters in pacht gegeven, maar toen met de bedoeling dat het in cultuur zou worden gebracht voor serieuze landbouw. Dat werd voortvarend opgepakt, maar naarmate de Loosdrechtse ontginners verder Gooiland instaken, ontstonden conflicten. De Hilversummers wensten niet dat de Loosdrechters zich Hilversumse grond onrechtmatig toe-eigenden. De Loosdrechters leefden in de veronderstelling dat de verpachting ook betekende dat zij zich Gooise grond konden toe-eigenen en waren er, om het zo maar eens te zeggen, niet meer af te slaan.

Een turfsteeker zoals afgebeeld op de *Nieuwe kaart van Loenen*, vervaardigd door C.C. van Bloemswaerd [1726?]. De eerste opbrengsten van de verpachte gronden bestonden uit turf. Nadat het veen was uitgegraven werden de nu natte percelen dichtgegooid en geschikt gemaakt voor landbouw. (coll. Streekarchief)

In 1534 kwam het tot arbitrage door drie Hollandse bewindslieden (een gecommiteerde, een procureur-generaal en een rentmeester met de prachtige naam Stalpaard). In hun oordeel⁵ ligt de kiem van het Hilversums verlies van de verpachte gronden: de Loosdrechters hadden jarenlang geïnvesteerd om de gronden vruchtbaar te maken en dat diende gehonoreerd te worden. De pachters genoten min of meer bescherming (er wordt ook letterlijk over huur gesproken) en kregen zelfs toestemming om hun percelen uit te breiden.⁶

Meer dan twintig jaar later (1563-1564) was er opnieuw onenigheid, maar dan tussen de kerkmeesters van Naarden en de 'buren van Loosdrecht'. Buren dienen we hier op te vatten als inwoners die de vullingen in pacht hadden. Het meningsverschil werd opgelost en naar het zich liet aanzien tot tevredenheid van alle partijen.⁷ Op het einde van de zestiende eeuw werd echter duidelijk dat zulks toch niet het geval was. Een bron uit 1590 handelt over het 'advertissement' voor burgemeesters en kerkmeesters van Naarden als eisers in een proces tegen het bestuur van Hilversum betreffende de rechten van Naarden op de vullinglanden bij Loosdrecht en de daarover in 1534 en 1563 getroffen schikkingen. Nog steeds valt op dat Hilversum een 'tegenstander' is van Naarden en Loosdrecht en rechten claimde op de betreffende gronden, waarschijnlijk uit hoofde van het collectieve erfgooierschap. In de bron lezen we:

*'soo is waaragtig en notoir, dat de steede van Naarden eertijds in eygendom toebehoort hebbende al langer offte omtrent 200 jaaren geleeden ende alsnu toebehorende de kerke tot fabryke derzelver steede seekere landen, leggende dicht aan Loosdregt, 200 roeden van de Zijpwegh, strekkende ten zuyden, zuydoosten en ten oosten ter Gooyland waart, in de banne of jurisdictie van Hilversum.'*⁸

Zeer duidelijk wordt aangegeven waar de vullingen hebben gelegen, en dat ze bovendien in de rechtsban van Hilversum lagen. Duidelijk is verder, dat de stad Naarden de rechtmatige bezitter was en de opbrengsten van de vullingen aan haar kerk afstond. En nog duidelijker is, waarom Hilversum zich in het conflict mengde; de vullinglanden waren immers oorspronkelijk 'bezit' van stad en land van Gooiland. Maar nu komt het:

*'Die van Naarden en twiffelen niet, dat in dien tijden over 200 jaren geleden offte die van Hilversum hebben hare portie meede ontfangen, als die van Naarden, Laaren en Huyzen ontfangen hebben gehad.'*⁹

Hilversum betwijfelde dus of dat het geval was en Naarden wilde niets liever dan die gronden door de Loosdrechters in cultuur te laten brengen. Wanneer dat zou gebeuren, zouden de Hilversumse boeren waardevolle grond verliezen; grond die noodzakelijk was voor een succesvolle uitoefening van hun boerenbedrijven. En dat lijkt uiteindelijk ook te hebben plaatsgevonden. Dat Hilversum een deelje van de Kerkelanden behield, staat ook buiten kijf. Volgens de stukken hebben zij immers hun deel gekregen, net als Huizen en Laren. Zou dat deel dan het huidige Kerkelanden zijn geweest?

Een foto van rond 1968 van het gebied dat vroeger in z'n geheel tot de Kerkelanden gerekend werd. Rechtsvoor op de foto is de Kerkelandenlaan nog niet meer dan een bouwweg, links in het midden herkennen we de gebouwen van de Knorr. De vullinglanden van de kerk van Naarden liepen helemaal door tot aan Nieuw-Loosdrecht, waarvan we in de verte nog net het torentje kunnen zien. (coll. Streekarchief)

Het gebied wat Kerkelanden heette is dus vele malen groter geweest. Met andere woorden: de aanpalende gronden aan de huidige Hilversumse wijk die binnen de gemeente Loosdrecht – nu Wijdemeren – liggen, zouden we met enige verbeeldingskracht ook Kerkelanden kunnen noemen. Dat zijn de vullingen die ontgonnen werden door de Loosdrechters en later onder andere als Nieuw-Loosdrecht bekend kwamen te staan. En tussen Nieuw-Loosdrecht en Hilversum loopt een grens die feitelijk een oorspronkelijk integraal gebied in tweeën heeft verdeeld. Een klein deel bleef binnen Gooise grenzen en kreeg pas vele eeuwen later zijn naam... een overigens terechte en juist gekozen naam. Dat is niet vreemd. Veel namen van nederzettingen en gebieden kunnen in een later stadium gegeven zijn dan waarnaar zij verwijzen. Met terugwerkende kracht kunnen we de naamgevers van de wijk dan ook groot gelijk geven.

Noten

- 1 Schönfeld, M., *Veldnamen in Nederland* (Arnhem 1980), 168-169.
- 2 Bijvoorbeeld grond met de veldnaam “Lantaarnland” en “Lampmorgen” waarmee de verlichting van de kerk bekostigd werd, of met de veldnaam “Orgelkamp”: een veld waarvan de opbrengsten bedoeld waren voor het onderhoud van het orgel. Schönfeld, *a.w.*, 143-145.
- 3 Een morgen is een hoeveelheid land dat een boer in een ochtend kon ploegen. 240 Morgen is ongeveer 150 tot 180 hectare.
- 4 Enklaar, D.Th., *Middeleeuwse rechtsbronnen van Stad en Lande van Gooiland. Werken der Vereniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlands recht*, 3 (Utrecht 1932), 398.
- 5 *Ibidem*, 362.
- 6 *Ibidem*, 363.
- 7 *Ibidem*, 380-385.
- 8 *Ibidem*, 398.
- 9 *Ibidem*, 400.